

УДК17.03

М.Б.ТУРЧИН

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, Івано-Франківськ

**ЕКОФІЛОСОФСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ЯК КОНСТРУЮЮЧИЙ
ЧИННИК ТЕЧІЇ РАДИКАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЗМУ**

Досліджується теорія радикального екологізму на основі методологічних засад екофілософії задля розв'язання метатеоретичної проблематики наукового дослідження екологічної кризи. Вивчаються теоретичні здобутки представників течії радикального екологізму в контексті вирішення проблеми пропагування антиекологічних деструктивних стереотипів сучасності.

Ключові слова: екологічна філософія, радикальний екологізм, екофілософська методологія, холістичний підхід, глибинна екологія.

Постановка проблеми. Починаючи десь із середини ХХ століття, людство переживає епоху постіндустріалізму, яка, за різними тлумаченнями, визначається ще також і як час постмодернізму, глобалізації, антитехнократизму тощо. Важливо, що присутність у більшості визначень префіксу «анти» чи «пост» виступає як протестна критика періоду модернізації, що знаменувалася бурхливим науково-технічним розвитком, та, в результаті, спричинила наявну на сьогодні так звану «епоху екологічних криз». Актуальна протягом всього історичного розвитку проблематика взаємин людини із навколишнім природним простором врешті-решт досягла свого апогею та перетворилася у методологію пошуку уникнення назріваючої екологічної катастрофи.

Актуальність нашого дослідження впливає із потреби пошуків шляхів розв'язання наявної екологічної кризи за допомогою аналітичного розгляду ідеологічного підґрунтя екологічної етики, яка розробляє концептуальні обґрунтування сфери моралі у практичній взаємодії людини (уже не тільки як суб'єкта дії) із навколишнім природним середовищем (що розцінюється не лише виключно як об'єкт).

Метою роботи виступає вивчення екофілософської методології дослідження екологічної проблематики у якості концептуальної складової теорії радикального екологізму.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою нашої статті є праці Т. Беррі, Р. Скарса, а також аналітичний доробок українських дослідників Т. Гардашук, М. Кисельова й А. Толстоухова.

Виклад основного матеріалу. Наукова рефлексія представників парадигми екологічної етики породила ряд аксіологічно обґрунтованих концепцій для розуміння сутнісної природи та шляхів розв'язання глобальних проблем сучасності. Безумовно, в межах екологічної етики

використано низку світоглядно-методологічних підходів для розв'язання зазначеної проблеми, проте основу становлять три рівні: перший ступінь передбачає перебудову світу в системі «людина – світ»; другий – удосконалення і самовдосконалення людини; третій – системні, взаємопов'язані зміни в обох системоутворюючих елементах – у людині та світі (природі) [1, с.71].

Дискусії навколо проблеми обґрунтування епістемологічно-онтологічного статусу морального як такого, в межах кола екологічних проблем, є досить помітними в межах різних концепцій екологічної етики, наприклад: етика життя (А. Швейцер), вчення про ноосферу (В. І. Вернадський), етика Землі (О. Леопольд), принцип відповідальності (Г. Йонас), парадигма спільносвіту (К. Мейер-Абіх), концепції меж зростання та збалансованого (сталого) розвитку та інші. Проте серед спроб осмислення взаємовідносин людини із природною системою можемо виділити також напрям, спрямований на радикальні форми вирішення екологічних проблем, що орієнтується на активацію природоохоронних дій, – парадигму радикального екологізму, який ґрунтується на наступних позиціях: людина зі всіма своїми якостями – лише один із репрезентантів живого і як вид *Homo sapiens* включена в єдину глобальну екологічну систему; вона живе не лише в соціальному, але й також у природному контексті; людина не володар природи, а один із членів природного товариства; вона не має жодних привілеїв, навпаки, її «сапієнтність» покладає на неї відповідальність за стан природного довкілля; людина повинна культивувати в собі почуття емпатії – готовності й здатності відчувати те, що відчувають інші, оглядатись на ситуацію інших, дивлячись на світ очима інших (включаючи як людей, так й інших живих істот) [1, с. 72].

Важливо, що, на відміну від ряду інших екологістських рухів, радикальний екологізм за мету ставить докорінне переосмислення ідеологічних міркувань щодо практичного взаємозв'язку із природним середовищем, посилаючись на кардинальні зміни у соціумі, які будуть необхідними для вирішення екологічних проблем. З погляду радикального екологізму, реформізм у межах традиційних політичних параметрів не здатний призвести до таких соціальних змін, які могли б докорінно змінити ставлення до природи та способів споживання й тим самим відвернути екологічну катастрофу, або екоапокаліпсис. Натомість, представники радикального екологізму вдаються до осмислення позицій сучасних політичних і суспільних інститутів з огляду на їх роль у використанні природи та природних ресурсів, пропонуючи такі моделі нового політичного й економічного устрою, де б задоволення базових потреб людей не супроводжувалося б вкрай катастрофічною руйнацією природи [2, с. 35].

«Радикалізм» аналізованої екологістської концепції стосується виключно сфери взаємовідносин людства із навколишнім екологічним середовищем, зокрема всього, що сприятиме їхній гармонізації, натомість, жодним чином не виступає в якості антиконсолідуючої сили у середині соціуму. Більше того, радикальний екологізм вбачає актуальним розвиток та

Турчин М.Б., 2011

укріплення на практиці поняття толерантності серед різних національностей, не роблячи градації серед представників різного віросповідання, расової чи класової приналежності. Адже, лише в результаті об'єднання всіх практичних зусиль та ідеологічного згуртування навколо екологічних проблем сьогодення, людство буде здатним подолати стан екологічної кризи.

Пояснюючи визначення «радикальний» у відношенні до концепції екологізму, слід його виокремити від його усталеного розуміння. Як зазначає яскравий представник радикального руху за збереження природного біорозмаїття Землі Рік Скарс, дивлячись у тому чи іншому тлумачному словнику на визначення лексеми «радикальний», бачимо тут як синонімічні поняття «фундаментальний», «екстремальний». Протиріччям у такому разі виступають уявлення про незрозуміле співвідношення цих понять із ідейним спрямуванням на захист всього живого. Задля виправлення суперечностей дослідник зазначає: «Немає нічого важливішого від Землі – матері, яка дає життя; при цьому більша частина суспільства вважає злочином недосконалість тих знарядь, інструментів та умонастроїв, що спрямовані на її руйнацію. Основний, фундаментальний погляд радикального природоохоронного руху покладається на запровадження пануючої екологічної свідомості із переконанням належного розвитку біологічного біорозмаїття. Активісти цього руху вважають справді радикальними діями такі, що спричиняють руйнацію внутрішніх природних зв'язків і зменшення чисельності біологічного розмаїття, наприклад, такі як полювання на вовків, будівництво плотів на річках, вирубка лісів тощо» [5, с. 19]. Попри чітку структурованість та логічність наукових рефлексій, радикальний екологізм наштовхується на ряд досить полемічних і неоднозначних запитань, зокрема таких: 1) чи ідеологічне підґрунтя радикалізму не носить хаотичного характеру реалізації, часто не маючи цілісно обґрунтованого механізму дій, в яких закладена певна мета?; 2) чи в процесі відстоювання тих чи інших екологічних ідеалів мають місце нескоординовані (стихійні, часто зовсім випадкові) дії, що в результаті подаються як заплановані?; 3) чи сенс покладений у структуру реалізації запланованих змін не виступає ілюзорним та як об'єкт маніпулятивного впливу певної ідеології?; 4) чи можливими є позитивні зміни в структурі екологічного простору, за умови незакінченого механізму реалізації радикального змін у межах екологізму [9, с. 173]?

Ці та ряд інших запитань, з якими зіштовхнулися дослідники радикального екологізму, вимагають теоретичного та методологічного обґрунтування. Таке методологічне підґрунтя для радикального екологізму формує екологічна філософія, або, іншими словами, екофілософія, що вивчає методологію екологічної проблематики. В межах полівекторного розмежування екологічної проблематики ХХ століття екофілософію слід концептуально вирізняти за такими її основними напрямками:

- екофілософія як філософія екології – визначення «філософія екології» у загальному значенні функціонує в філософії науки та означає Екофілософська методологія як конструюючий чинник течії радикального екологізму

теорію і методологію дослідження природного простору;

- екофілософія як екологія людини – визначення «екологія людини» вперше використав Наполеон Воланський у позначенні синтезу наукових пошуків у руслі екологічної антропології, медичних наук та, власне, екології;

- екофілософія як гуманістична екологія – концепція, що спрямовує наукові пошуки екологічної етики на проблему життя людини в психологічному аспекті;

- екофілософія як глибока екологія – ця концепція ґрунтується на філософському аналізі не лише сутнісної характеристики екологічних проблем, але також і на методах розв'язання екологічної кризи та екологічних катастроф, що виникли внаслідок неї, акцентуючи основну увагу, при цьому, на деградації моральної складової людської особистості як одного із факторів надмірного виснаження природного простору;

- екофілософія як екософія «Т» – концепція побудована на філософській теорії із пантеїстичним спрямуванням у поєднанні з історичними й соціальними складовими екологічної проблематики;

- екофілософія як філософія екологічної кризи – передбачає чітку орієнтацію на дослідження етичних, правничих, політичних та економічних аспектів у відношенні до екологічної кризи та екології в якості нової парадигми політичної сфери;

- екофілософія як системно-інформаційне трактування екологічного розвитку – основний зміст полягає у здійсненні прогнозів щодо людського цивілізаційного розвитку в гармонійному зв'язку зі збереженням екологічної сфери;

- екофілософія як універсалістська екологія – з'являється в контексті універсалістської філософії, інакше кажучи, універсалізму як мети філософії;

- екофілософія як практична філософія природи – ґрунтується на розгляді практичної та біоетичної проблематики в контексті екологічної деградації;

- екофілософія як складова філософії природи – концепція пов'язана із поданням філософії природи із класично-атомістичним забарвленням, в межах якої слід виділяти філософію неживої природи (космофілософію) і філософію живої природи (біофілософію), що поєднуються у філософії соціально-природного середовища (екофілософії);

- екофілософія як самостійна філософська наука – окреслює епістемологічний та методологічний аспекти науки екологічної етики та, зокрема, радикального екологізму [9, с. 19-22].

Таким чином, задля формування епістемологічного і методологічного механізму та створення логічно цілісної структури у концепції радикального екологізму важливим є розгляд екофілософії як філософського напрямку, що поєднує в собі й всі інші ідеологічні вектори, зазначені вище. Окреслюючи предметне поле екофілософії, слід вести мову про істоту (в даному випадку людську) та природне середовище в контексті не лише екологічному, але й

соціальному, що трактуються через двосторонні зв'язки між антропосферою та біосферою. Тобто екофілософія є наукою, що ґрунтується на систематичному дослідженні філософської проблематики навколо соціально-природного середовища. Український дослідник А. В. Толстоухов відзначає: «Екофілософія як напрям філософських досліджень сьогодення розвивається з джерела екологічних розмірковувань; коли екологи приходять до розуміння необхідності більш широкого осмислення ситуації, що склалася, починають систематизувати своє світоглядне знання, тоді й філософи починають братися за справу. Намагання створити екологічний світогляд починаються в галузі філософії науки» [4, с. 19].

Методологічний фундамент та структуру метатеоретичного рівня дослідження екофілософії становить загальнофілософська, антропологічна, аксіологічна та освітня проблематика, дотична до соціально-природного простору у поєднанні із культурним виміром людської особистості.

Загальнофілософська методологічна проблематика екофілософії охоплює природу та людську особистість у контексті соціально-природного простору, їхніх кількісних та якісних властивостей, а також змін, спричинених у результаті взаємозв'язку між антропосферою та біосферою. Таким чином, передусім мова йде про вирішення актуального деградованого стану екологічного середовища, зокрема джерел, які спричиняють його негативну видозміну та мають вплив на життєвий потенціал людини, шляхом пошуку фундаментальних філософських підстав охорони екологічної сфери планети. Піднята в екофілософії загальнофілософська проблематика й спроби її розв'язання в методологічній площині ґрунтуються на фізіологічно-біологічній науковій картині всесвіту, зокрема на науковому зображенні соціально-природного середовища.

Антропологічна проблематика екофілософії скерована на філософські питання, пов'язані із онтогенезом, демографією, міграцією, а також структурними елементами антропосфери, до котрих можна і відносити наукову сферу техніки, мистецтва та релігії. Способом виходу на рефлексивний рівень досліджень цієї проблематики виступають матеріали природної, філософської, культурної та соціальної антропології у поєднанні з екологією людини, соціотехнікою, історією й філософією науки, а також історією та філософією культури. Піднята в екофілософії філософська антропологічна тематика, зокрема способи її вирішення, залежить від застосованих систем філософствування, що в нашому випадку представляють класичні аристотелівсько-томістичні орієнтири.

Аксіологічна проблематика екофілософії впливає із ціннісного статусу людської особистості, її життя та оточуючого природного середовища. В межах даного проблемного поля екофілософії життя саме життя в контексті категорії здоров'я людини постає як найвища цінність, проте не абсолютна. Натомість, соціально-природне середовище розцінюється як основна цінність та єдино спільне добро. Фундаментом такого аналітичного твердження виступає філософська аксіологія, що є основою наукових досліджень етики, в тому числі екологічної етики та Екофілософська методологія як конструюючий чинник течії радикального екологізму

екологічної природоохоронної справи. Таким чином, наукова рефлексія аксіологічної проблематики екофілософії пов'язана із соціально-природним середовищем у контексті екологічної етики крізь призму природного розвитку. Освітня проблематика екофілософії стосується філософського аспекту екологічного виховання, докладніше – суспільного виховання в межах родин, освітніх закладів, засобів масової інформації, релігійних спільнот та у загальній системі державної освіти, що сприятиме формуванню екологічної свідомості. Створення засад екологічної свідомості на основі ціннісного статусу соціально-природного середовища прямопропорційно залежить від програмного забезпечення інформаційним багажем екологічної тематики на державному рівні, з однієї сторони, та особистісним усвідомленням конкретного індивіда актуальності екологічно правильного мислення, з іншої сторони. Важливо відзначити, що освітянська проблематика екофілософії у механізмі свого вирішення залежить уже не тільки від філософського абстрагування зазначеної тематики, але також значною мірою від усвідомлення екологічної проблематики як у межах соціальної структури, так і на рівні конкретної її ланки – одиничного індивіда.

Використовуючи вищезазначені філософські методологічні засади, екофілософія висуває програму емансипації суспільної свідомості від антиекологічних стереотипів. Їхні механізми дії актуалізуються на шляху деконструкції домінуючої на ментальному рівні еkleктики різних ціннісних ідеалів сучасного соціуму та пов'язаних із ними стереотипів побудови, опрацювання та вирішення різних проблем, зокрема екологічних, на основі стандартизованих моделей. Екофілософська методологічна програма дій уможливує розв'язання екологічної кризи, розглядає у контексті наукової аналітики зазначені проблеми, практикує пропаганду фактів щодо загрози екологічної катастрофи всепланетарного масштабу, успричиненої в результаті свідомого людського нехтування ціннісною та унікальною сутністю природних ресурсів. Як наслідок, об'єктами методологічної системи екофілософії виступають метафізичні переконання про цілісність та неподільність так званої наукової картини світу, відповідно, основним стратегічним завданням постає конструювання способів задля розв'язанні екологічної кризи. Задля цього за основу береться підхід, побудований на взаємозв'язку між сферою екофілософії та загальнонаукових досліджень. У результаті, методологічна схема екофілософії формується в руслі холістичного підходу до соціальної та природної структури всесвіту.

Опираючись на холістичний принцип світобудови, екологічна філософія розгортає та розв'язує дві методологічні проблеми, що впливають у багатьох концепціях екологічної етики (та більшою мірою в межах радикального екологізму) внаслідок синтезу екофілософської та загальнонаукової проблематики. Зокрема, по-перше, виходячи із зазначених сфер дослідження (екофілософської та загальнонаукової), відбувається апелювання до крайнього критицизму в межах різних дисциплінарних наук, проєктів, що спрямовані на розв'язання різнопланових аспектів екологічної

Турчин М.Б., 2011

кризи. По-друге, конструюються альтернативні шляхи гуманізації та гармонізації взаємин із навколишнім природним середовищем, на протипагу активному нав'язуванню актуальності людського просторового пристосування, що пропагується об'єднаними навколо екологічної проблематики чисельними науковими співтовариствами, утвореними в процесі екофілософських рефлексій щодо виникнення, еволюції та розвитку екологічних проблем.

Посилаючись на вищезазначені теоретично обумовлені проблемні сфери в методології багатьох концепцій екологічної етики, зокрема й радикального екологізму, можемо стверджувати важливість місця метатеорії холістичного підходу в якості теоретичного інструментарію розв'язання загальнофілософських проблем екологічної філософії. Так, екофілософське методологічне застосування холістичного підходу у вирішенні однієї із основних суперечностей екологістських концепцій – проблеми взаємовпливу людської особистості та її соціально-природного середовища існування – вбачає вихід у цивілізаційному науково-технічному переродженні. Воно повинно передбачати створення відповідного людській технократичній діяльності типу природокористування, що в повсякденному процесі взаємин «людина-екологічний простір» виступатиме ланкою обміну матерії та руху енергії у напрямку відновлення рівноваги в системі глобальної екосистеми [7, с. 73].

Саме застосування методологічного підґрунтя екологічної філософії, зокрема принципу холізму, складає фундаментальну основу для теоретичного обґрунтування сучасного радикального екологізму, який включає в себе глибинну екологію, соціальну екологію, біорегіоналізм та екологічний фемінізм. У межах концептуальних відгалужень радикального екологізму екологічна філософія створила методологію алгоритмічного схематизування предметного поля навколо їх основних проблем. Зокрема, серед них виділяють: переосмислення сутнісної основи природи та людських взаємин із нею; перебудування аксіологічних засад у площині взаємозв'язку людини із природою; здійснення кардинальних спроб у процесі розгортання програми радикальних змін у соціумі та активізації діяльності природозахисних організацій і рухів.

Задля ширшого розуміння методологічних орієнтирів та й загалом концептуальних засад радикального екологізму, представник глибинної екології Томас Беррі, посилаючись на принцип холізму, пропонує наступних дванадцять принципів:

1. Всесвіт у своєму еволюційному утворенні несе для людського суспільства певне сакральне знання, що відкриває таємницю виникнення усіх земних сутностей.

2. Всесвіт єдиний, він взаємно і генетично пов'язує усіх істот, зокрема і людину, в нерозривному взаємозв'язку простору й часу. Ця єдність свідчить про те, що кожен, хто населяє нашу планету, глибоко задіяний в існуванні та функціонуванні будь-якої іншої істоти.

3. Шлях до саморозвитку та самовираження слід шукати у психічному

Екофілософська методологія як конструюючий чинник течії радикального екологізму

вимірі Всесвіту, що зароджувався до початку виникнення всіх істот.

4. Три основних закони Всесвіту, що визначають розвиток та систему цінностей – це закони диференціації, суб'єктивності та спілкування.

5. Всесвіт наділений насильницьким та гармонізуючим аспектами, що діалектично сприяють розвитку всього живого.

6. Земля в межах Сонячної системи є цілісним утворенням самодіяльних, самокорелюючих, самотворних та самореалізуючих систем, які у своїй єдності й становлять весь спектр життя на планеті.

7. Людина виникає в результаті розгортання системи життя Землі, як істота, в якій всесвіт реалізує рівень самосвідомості. Людина генетично закодована на культурну еволюцію, під час котрої специфічно людські якості виражаються в природному біорозмаїтті.

8. Еволюція людської свідомості емансипується і відчужується від цілісної системи життя всесвіту в період одомашнення тварин та привласнення великих земельних угідь.

9. Під час розвитку класичних цивілізацій відбувається прогресивне відчуження людини від світу природи та конструювання технологій.

10. У результаті техногенного розвитку функціонування Землі зазнало зміни в хімічному балансі, біологічні системи деградують, геологічна структура руйнується, а відчуття містичного зв'язку із всім живим поступово зникає з людської свідомості.

11. Програма екологічного зростання передбачає створення нового рівня інтегрального функціонування світу природи, що супроводжуватиметься зняттям стереотипу антропоцентризму та внесенням ідей біоцентризму.

12. Майбутнє людства залежатиме від готовності до створення нової історії всесвіту, що передбачатиме свідому еволюцію на основі гармонізації екологічного простору [див.: 6].

Висновки. Таким чином, теорія радикального екологізму відображає дуже цінні заклики до універсалізації та об'єктивації (трансформації суб'єкта в об'єкт) людських взаємовідносин із світом природним. Радикалізм екологістських концепцій, виправдовуючи подекуди стихійну сумбурність та невпорядкованість програми дій на збереження екологічного середовища, ґрунтується на методологічних засадах екофілософії, яка розгортає сферу метатеоретичної проблематики наукового дослідження екологічної кризи. Екофілософський аналітичний критицизм виступає програмним ствердженням факту сучасної емансипації соціуму планети від антиекологічних стереотипів на шляху деконструкції самосвідомості та стереотипів мислення і шаблонів дій, що з неї випливають. Теоретичне надбання концепцій радикального екологізму створює шанси для розв'язання гострих проблем в умовах назриваючої екологічної катастрофи.

Список використаної літератури:

1. Арутюнов В. Х. Філософія глобальних проблем сучасності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. Х. Арутюнов, В. М. Свінціцький. – К. : КНЕУ, 2003. – 90 с.

Турчин М.Б., 2011

2. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2005. – 200 с.

3. Кисельов М. М. Філософія екології та гуманітарна освіта / М. М. Кисельов // Наукові і освітянські методології та практики. – К. : ЦГО НАН України, 2003. – С. 49.

4. Людина в лабіринті перспектив / А. В. Толстоухов, О. Є. Перова, О. М. Рубанець та ін. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2004. – 220 с.

5. Скарс Р. Эковоины. Радикальное движение в защиту природы ; Предисл. Д. Броуэр ; Киевский Эколого-Культурный Центр / Р. Скарс. – Киев : Нобл пресс, 2002. – 144 с.

6. Berry T. Evening Thoughts. Reflecting on Earth as Sacred Community / T. Berry // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.creationspirituality.info/TBerry1.html>

7. Bonenberg M. M. Etyka środowiskowa. Założenia i kierunki / M. M. Bonenberg. — Kraków, 1992. — 149 s.

8. Dołęga J. M. Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii / J. M. Dołęga. – Warszawa : Studia Philosophiae Christianae, 1996. — 278 s..

9. Ochrona środowiska w filozofii i teologii / red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski. – Warszawa : Wyd-wo Akademii Teologii Katolickiej, 1999. – 296 s.

М.Б. ТУРЧИН

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка, Івано-Франківськ

ЭКОФИЛОСОФСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ КАК КОНСТРУИРУЮЩИЙ ФАКТОР ТЕЧЕНИЯ РАДИКАЛЬНОГО ЭКОЛОГИЗМА

Исследуется теория радикального экологизма на основе методологических принципов экофилософии ради решения метатеоретической проблематики научного исследования экологического кризиса. Изучаются теоретические достижения представителей течения радикального экологизма в контексте решения проблемы пропагандирования антиэкологических деструктивных стереотипов современности.

Ключевые слова: экологическая философия, радикальный экологизм, экофилософская методология, холистический подход, глубинная экология.

M. TURCHYN

Carpathian National University named after V. Stefanik, Ivano-Frankivsk

ECOPHILOSOPHICAL METHODOLOGY AS CONSTRUCTING FACTOR OF RADICAL ECOLOGICAL THEORY

The theory of radical ecology based on methodological principles of ecophilosophy for the sake the decision of metatheoretical problems of ecological crisis is probed. Theoretical achievements of radical ecology representatives in the context of solving problem of anti-ecological destructive nowadays stereotypes propaganda are studied.

Key words: ecological philosophy, radical ecology, ecophilosophical methodology, concept of holism, deep ecology.

Стаття надійшла 23.11.11р.